

УДК 336.71+658.14

О.Й. Шевцова, Є.О. Земан*Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара***УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ БАНКУ
З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ**

У статті висвітлено основні теоретичні та практичні проблеми управління банківським капіталом та пошуку шляхів щодо підвищення рівня капіталізації сучасної банківської системи.

Ключові слова: банк, капітал, капіталізація, управління.

В статье рассмотрены основные теоретические и практические проблемы управления банковским капиталом и поиска путей повышения уровня капитализации современной банковской системы.

Ключові слова: банк, капітал, капіталізація, управління.

Article is devoted to cover major theoretical and practical problems of bank capital and to find ways to increase the capitalization of the modern banking system.

Key words: bank, capital, capitalization, management.

Проблема підвищення рівня капіталізації банків зумовлює об'єктивну необхідність дослідження сучасної вітчизняної практики формування власного капіталу банків, порядку оцінювання величини та визначення рівня його адекватності потребам розвитку економіки країни, а також пошуку ефективних шляхів і джерел нарощення обсягів капіталізації, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи і збереженню її національних пріоритетів в умовах глобалізації фінансових ринків.

Концентрація банківського капіталу та підвищення рівня капіталізації банківської системи є надзвичайно важливим фактором динамічного розвитку фінансового сектору України. Капіталізація значною мірою визначає надійність банку, його потенціал до проведення активних операцій, особливо в умовах фінансової кризи. Отже, недокапіталізована банківська система виступає одним із проблемних питань розвитку сучасної економіки України.

Поняття "банківський капітал" досить часто вживається західними та вітчизняними економістами, коли йдеться про банківську систему, про забезпеченість економіки ресурсами. Однак слід зазначити, що в економічній літературі не існує єдиної думки про його визначення. Неоднозначність та різноплановість трактувань впливає з розбіжностей та невизначеностей у трактуванні поняття "капітал".

Питанням достатності банківського капіталу, підвищення рівня капіталізації банківської системи присвячували свої праці вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких М.Д. Алексеєнко, О.І. Барановський, А.П. Вожжов, А.Г. Герасименко, К.О. Кіреєва, В.Л. Кротюк, В.І. Міщенко, Д.Розенберг, П. Роуз, Дж. Сінкі, К.Ф. Черкашина, М.А. Козоріз, В. Марцин, М. Могильницька, А. Криклій, М. Боровікова та інші.

В. Марцин у своїй роботі порушував проблеми капіталізації банків, зокрема запропонував методику залучення і підтримки на достатньому рівні обсягу капіталу [6], М. Могильницька у своїй роботі приділяла увагу питанню нарощування ресурсної бази банків за рахунок зобов'язань і капіталу. М. Боровікова та А. Криклій розглядали чинник, які впливають на рівень капіталізації та пропонували шляхи підвищення рівня капіталізації вітчизняних комерційних банків. Більшість вчених наголошують на значенні банківського капіталу, адже він відіграє визначальну роль у ефективному функціонуванні комерційного банку.

Основна мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей формування власного капіталу банків та пошуку пріоритетних шляхів нарощення обсягів капіталізації.

На сучасному етапі проблему капіталізації часто плутають із проблемою розміру статутного капіталу або із проблемою ліцензійних вимог до розміру регулятивного капіталу. В зв'язку із цим необхідно чітко зазначити, що проблема капіталізації – це проблема недостатньої адекватності капіталів банків до розміру сформованих ними активів. Тобто проблема полягає не у кількісній, а у якісній площині. Проблема капіталізації – це проблема загальної фінансової стабільності та автономності банківської системи, а отже, проблема належного обслуговування банками прийнятих на себе грошових зобов'язань. Проблема капіталізації – це проблема формування фінансового підмурку банківської системи. Від його якості залежить надійність всієї економічної системи та динаміка подальшого розвитку.

Станом на 01.01.2011 у Державному реєстрі банків нараховується 194 банків, з них 176 банки мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій, у тому числі 55 банків з іноземним капіталом, причому 20 з них зі стовідсотковим іноземним капіталом [7].

Провідні фінансові центри світу значну увагу приділяють визначенню оптимального розміру банківського капіталу як для окремого банку, так і для системи в цілому. Адже саме достатній розмір банківського капіталу дає змогу ефективно функціонувати не лише банківській системі, але й економіці в цілому, оскільки незаперечним є той факт, що фінансова система сприяє зміцненню конкурентних позицій кожної країни на світовій арені. Динаміка приросту банківського капіталу в Україні зображена на рис. 1.

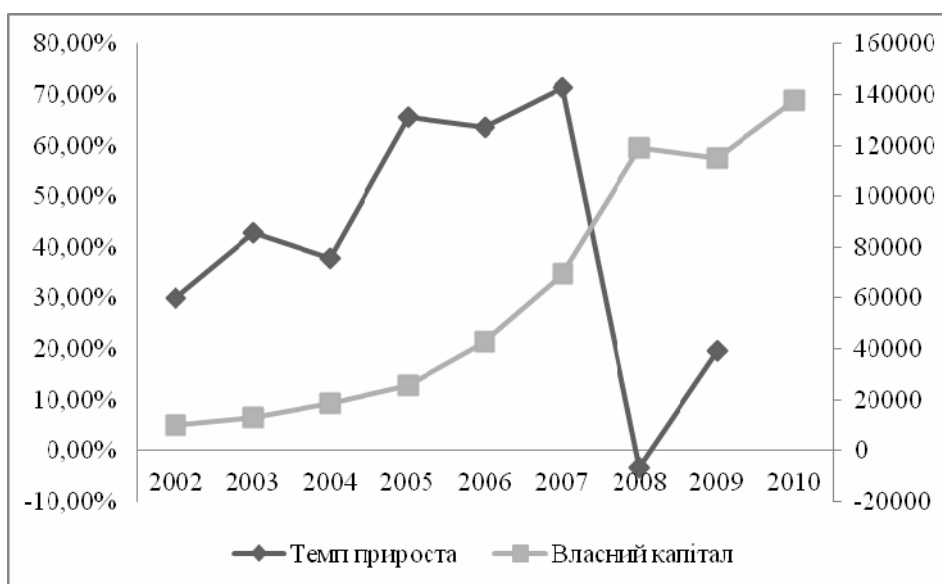

Рис. 1. Динаміка приросту банківського капіталу за період 2002-2010 рр.
(джерело: авторські розрахунки на основі даних НБУ [7])

Аналізуючи дані рис. 1, можна стверджувати, що банківська система України характеризується постійним темпом зростання банківського капіталу, максимальний розмір якого був досягнутий у 2007 р. Однак темпи приросту банківського капіталу мають нерегулярний характер, що не дозволяє спрогнозувати його на майбутнє.

Динаміка зростання деяких показників діяльності банківської системи має такий графічний вигляд (рис. 2).

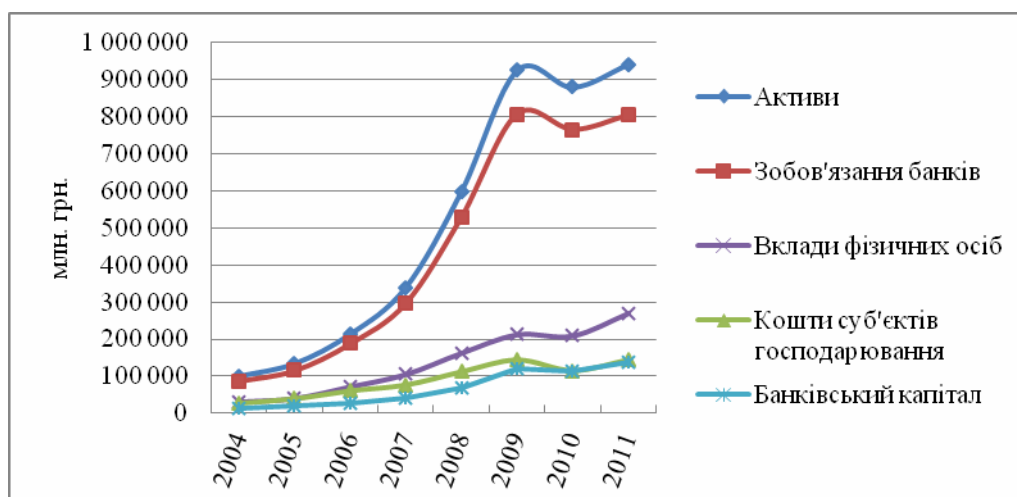

Рис. 2. Динаміка зростання основних показників діяльності банківської системи за період 2004-2011 рр. (джерело: авторські розрахунки на основі даних НБУ[7])

Отже, в Україні склалася ситуація, коли темпи зростання активів значно випереджають темпи зростання капіталу банків. Для того, щоб здійснювати активні операції, банки починають все більше залучати кошти юридичних та фізичних осіб, причому переважають кошти останніх. Тому необхідно вжити заходів щодо поліпшення ситуації із зростанням власного капіталу. У разі, якщо ситуація не зміниться, то банкам буде досить складно відповідати за своїми зобов'язаннями.

Забезпечення капіталу банків на рівні, адекватному потребам економіки, що відновлюється, є головним завданням для банківської системи на найближчі роки. Питання капіталізації залежить, передусім, від самих банків, їхнього менеджменту та власників. Лише побудова ринкової моделі адекватного збільшення капіталу банків може стати дійовим механізмом вирішення цієї проблеми. Застосування адміністративних та примусових заходів не може в принципі зняти проблему адекватності капіталу банківської системи (табл. 1).

Таблиця 1. Показник адекватності регулятивного капіталу в 2005–2011 рр.

Показник	На 1 січня						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Адекватність регулятивного капіталу (Н2), %	16,81	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83

Джерело: авторські розрахунки на основі даних НБУ[7].

Дані табл. 1 свідчать, що величина значення показника адекватності регулятивного капіталу починаючи з 2005 року поступово зменшується. Причина – у значному зростанні активів банків, яке у свою чергу пов'язане із значним зростанням темпів кредитування. Але починаючи з 2009 року величина показника різко збільшується і вже на 01.01.2011 становить 20,83. Насамперед, це зумовлено підвищенням нормативних вимог НБУ щодо мінімального розміру статутного капіталу. Нормативне значення показника адекватності регулятивного капіталу на сьогоднішній день становить 10%.

У банківській практиці використовується два методи управління капіталом – управління внутрішніми та зовнішніми джерелами нарощування капіталу.

Вибір «кращого» джерела нарощування розмірів власного капіталу банку слід здійснювати з урахуванням:

- 1) прав та інтересів існуючих і потенційних акціонерів банку;
- 2) ринкових умов (здатності ринку поглинути нову емісію акцій або капітальних зобов'язань банку);
- 3) ступеня точності прогнозів щодо майбутнього прибутку банку;
- 4) ризику недостатності або недоступності для банку окремого джерела власного капіталу;
- 5) відносних витрат щодо залучення певного джерела зростання власного капіталу;
- 6) впливу на прибутковість акціонерного капіталу, що вимірюється прибутком на одну звичайну акцію;
- 7) існуючих обмежень щодо залучення окремих джерел власного капіталу банку, передбачених законодавством і/або державними органами регулювання банківської діяльності;
- 8) оподаткування операцій з нарощування власного капіталу банку [2].

За внутрішнім методом поповнення капіталу банку основним джерелом є прибуток. Прибуток – один з найлегших, найдешевших та найнебезпечніших (з позиції контрольного пакета акцій) засіб нарощування капіталу. Це джерело безпосередньо пов'язано з дивідендною політикою банку: чим більше прибутку буде виплачено як дивіденди, тим менша його частка буде капіталізована, і навпаки. Світова практика показує, що дивідендна політика є оптимальною тоді, коли зростає ринкова вартість акцій. Таким чином, капіталізація прибутку дає змогу не розширювати коло власників, отже, зберегти існуючу систему контролю за діяльністю банку. Результативність використання цього методу значною мірою залежить від підвищення якості банківського менеджменту. Правильний менеджмент дасть можливість оперативно реагувати на кон'юнктуру ринку, максимально ефективно використовувати фінансові, людські, технічні та інші ресурси з метою зменшення витрат і одержання максимального прибутку.

Проаналізуємо взаємозв'язок між рівнем прибутковості та показником власного капіталу банківської системи України (рис. 3).

Розрахований коефіцієнт кореляції Пірсона (формула 1) між цими двома показниками склав 0,946, що означає тісний зв'язок між показниками.

$$r_{xy} = \frac{\sum (X - \bar{X})(Y - \bar{Y})}{\sqrt{\sum (X - \bar{X})^2 \sum (Y - \bar{Y})^2}}, \quad (1)$$

де r_{xy} – коефіцієнт кореляції Пірсона;

X, Y – значення випадкових величин за конкретний період;

\bar{X}, \bar{Y} – середнє значення випадкових величин за сумарний період [1].

Дієвість методу управління внутрішніми джерелами нарощування капіталу шляхом капіталізації прибутку також суттєво залежить від ефективності державного регулювання та управління діяльністю в частині стимулювання капіталізації прибутку в банках шляхом удосконалення оподаткування банківських установ. З метою збільшення капіталу за рахунок прибутку пропонуємо звільнити від оподаткування частину прибутку кредитних установ, спрямовану на підвищення рівня їх капіталізації.

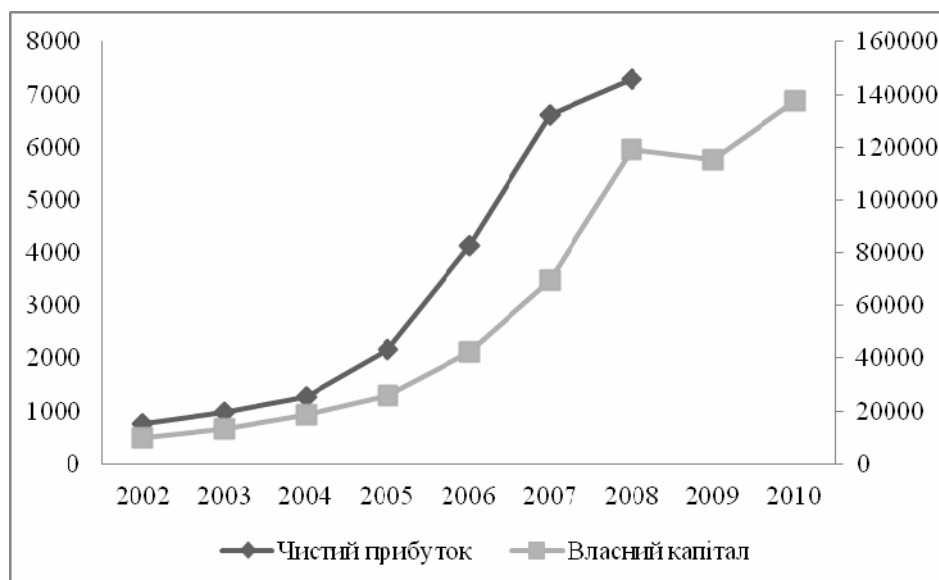

Рис. 3. Власний капітал та чистий прибуток банківської системи за період 2002–2010 рр.
(джерело: авторські розрахунки на основі даних НБУ [7])

Нарощування капіталу з використанням методу зовнішніх джерел здійснюється за рахунок таких основних фінансових інструментів, як:

- емісія акцій;
- емісія капітальних боргових зобов'язань;
- продаж активів та оренда нерухомості.

Емісія простих акцій сьогодні використовується досить обережно, і пов'язано це з тим, що більшість власників бояться втратити контроль над управлінням банківською установою. З огляду на це необхідні нові фінансові інструменти, які б зацікавляли інвестора та власників і дали можливість нарощувати статутний фонд. Одним із таких інструментів може бути емісія привілейованих акцій з фіксованою доходністю і пільговим оподаткуванням доходів громадян, які інвестуються в привілейовані акції, та доходів, отриманих від інвестування. При використанні такого джерела кошти направляються на поповнення статутного капіталу і при цьому не дають права на управління банком, а отже, відсутня загроза втрати контролю над ним.

Рівень капіталізації банківської системи тісно пов'язаний з загальноекономічною ситуацією в країні. Одним з основних показників, який характеризує стан грошового обороту в країні та ринкової кон'юнктури в цілому, є маса грошей в обороті, яка перебуває у прямій залежності від пропозиції грошей. Зміна грошової маси впливає на формування платоспроможного попиту, на рівень інфляції в країні, на кон'юнктуру ринку, на економічний розвиток країни в цілому. На основі даних про динаміку розмірів грошової маси та банківського капіталу визначимо коефіцієнт кореляції між цими показниками, який дорівнює 0,965, підтверджуючи наявність тісного прямого зв'язку. Графічно ця залежність відображена на рис 4.

Поліпшення стабільності грошового обігу, споживчих цін та контролю над рівнем інфляції призведе до збільшення рівня капіталізації банківської системи. Першочерговими кроками держави у цій справі мають бути: легалізація тіньового капіталу, поліпшення інвестиційного клімату, запровадження механізмів довгострокового кредитування, розвиток страхового ринку тощо.

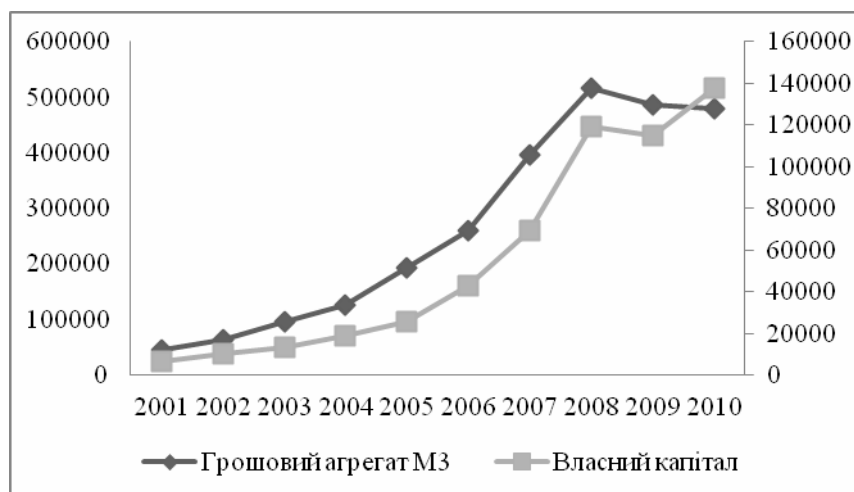

Рис. 4. Власний капітал та грошова маса МЗ за період 2001-2010 рр.
(джерело: авторські розрахунки на основі даних НБУ[5])

Треба зазначити, що одним із перспективних джерел поповнення банківського капіталу та підвищення рівня капіталізації є залучення ресурсів на фондовому ринку шляхом первинного публічного розміщення акцій – IPO (від англ. Initial Public Offering – первинне публічне розміщення).

Основними чинниками, що стримують проведення IPO українськими банками, є інформаційна непрозорість і низький ступінь відкритості національної економіки, низький рівень капіталізації, значні витрати операцій з IPO, законодавчі перешкоди та небажання реальних власників втратити контроль над своєю власністю. Більшість вітчизняних банків не готові вийти на відкритий фондовий ринок через низьку інвестиційну привабливість їх цінних паперів. Нерозвиненість фондового ринку призвела до того, що цінні папери українських банківських установ практично ніде не котируються, хоча майже 80% банківських установ – акціонерні товариства відкритого типу. Слід зазначити, що серед банків, які вже провели IPO та приватне розміщення, знаходяться банки, які входять у першу двадцятку за розміром активів.

Тож можна зробити висновок, що з метою стимулювання рівня капіталізації банківської системи України доцільно активізувати роль фондового ринку як джерела залучення додаткового капіталу шляхом розміщення акцій власного випуску та корпоративних облігацій комерційних банків.

Ще одним потенційним напрямом підвищення капіталізації вітчизняної банківської системи є прихід на вітчизняний ринок банківських послуг закордонних банків. Але він не принесе значних очікуваних результатів. Відомо, що закордонні банки розміщуються там, де є їхні великі клієнти – промислові компанії. Вітчизняні виробники не витримають конкуренції із закордонними виробниками, що прийдуть на вітчизняний ринок разом із закордонними банками, і будуть витіснені з ринку. Таке припущення означає, що на поточний момент залучати закордонний банківський капітал для підвищення капіталізації банківської системи в Україні вважається не завжди виправданим. Адже метою підвищення капіталізації вітчизняних банків є реальна необхідність підтримання розвитку саме вітчизняної економіки і товаровиробників. А залучення закордонного капіталу, навпаки, ускладнить розв'язання цієї проблеми, адже рівень конкуренції на Заході дуже високий, а досвід роботи і вміння користуватися сучасними банківськими технологіями надзвичайно потужні. Отже, залучення досвідчених іноземних партнерів на тлі не розв'язаних внутрішніх

проблем зведе нанівець усі зусилля банківського регулюючого органу щодо підвищення капіталізації вітчизняних банків, ускладнить подальший розвиток вітчизняної банківської системи й економіки в цілому. Для підвищення ефективності капіталізації вітчизняних банків треба передусім подолати наявні внутрішні перешкоди капіталізації, а не звертатися одразу за підтримкою до іноземних банків.

Одним із заходів, що пропонується, є зменшення облікової ставки НБУ. Зменшення облікової ставки обумовлює наявність більш дешевих кредитних ресурсів для комерційних банків, що в свою чергу призводить до збільшення кредитування взагалі по країні. Як наслідок, банківська система отримує більші прибутки за рахунок процентних доходів від виданих кредитів. Як вже зазначалося, прибуток є одним із джерел поповнення капітальної бази комерційного банку. Таким чином, зменшення облікової ставки призводить до збільшення фінансового результату банківської установи, що, в свою чергу, дає змогу збільшити власний капітал.

Отже, можна зробити висновок, що сутність пропозицій, які б сприяли підвищенню рівня капіталізації банків, полягає у визначенні таких основних джерел: капіталізації прибутку банку; залучення додаткового акціонерного капіталу шляхом емісії простих та привілейованих акцій; залучення коштів на умовах субординованого боргу. Ефективність формування і використання зазначених джерел залежить від державної політики щодо законодавчого забезпечення капіталізації банківської системи; вдосконалення системи оподаткування; відновлення довіри до банків з боку населення; максимального залучення коштів, що перебувають у суб'єктів господарювання та населення поза банківською системою. В умовах обмеження кількості джерел капіталізації особливу увагу необхідно приділяти розробці нових фінансових інструментів, здатних задовольнити вимоги як власників банківських установ, так і інвесторів. Чільне місце серед них повинні зайняти привілейовані акції з фіксованою дохідністю, доступні будь-яким фізичним та юридичним особам, акції з пільговим оподаткуванням доходів громадян. Заходи стимулювання з мобілізації внутрішніх резервів за рахунок зростання ефективності банківської діяльності, підвищення якості наданих банківських послуг сприятимуть збільшенню банківського прибутку як найважливішого джерела підвищення рівня капіталізації.

Бібліографічні посилання та примітки

1. Вікіпедія – Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>
2. Герасименко В. Управління власним капіталом банку в Україні в умовах фінансової кризи / В. Герасименко, Р. Герасименко // Вісник НБУ. – 2010. – №10. – С. 13–17.
3. Диба М.І. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України / М.І. Диба, Є.С. Осадчий // Фінанси України. – 2008. – №6. – С. 77–88.
4. Коваленко В.В. Методичні підходи до визначення рівня капіталізації банківської системи / В.В. Коваленко, К.Ф. Черкашина // Фінанси України. – 2010. – №8. – С. 73–85.
5. Макроекономічні показники в Україні (статистика і аналітика) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://macrostat.nm.ru/Ua/index.htm>
6. Марцин В.С. Проблеми і шляхи підвищення капіталізації банківських установ в управлінні капіталом банку / В.С. Марцин // Фінанси України. – 2007. – №2. – С. 77–88.
7. Показники діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm
8. Сизоненко В. Капіталізація як провідна компонента підвищення конкурентоспроможності банківської системи / В. Сизоненко, С. Циганов // Банківська справа. – 2008. – №6. – С. 3–14.

Надійшла до редколегії 19.05.2011